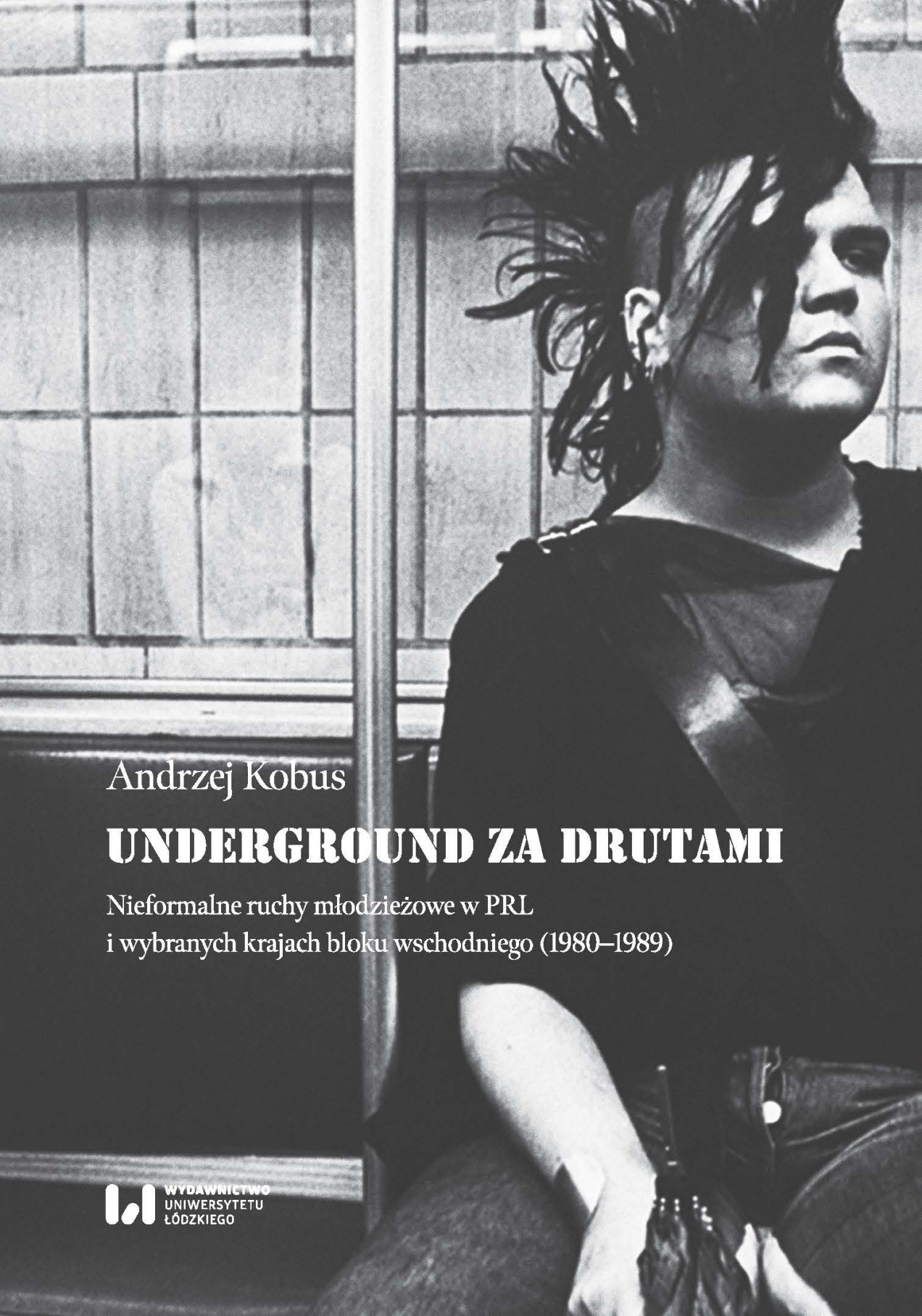

Andrzej Kobus

UNDERGROUND ZA DRUTAMI

Nieformalne ruchy młodzieżowe w PRL
i wybranych krajach bloku wschodniego (1980–1989)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

UNDERGROUND ZA DRUTAMI

[Kup książkę](#)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

[Kup książkę](#)

Andrzej Kobus

UNDERGROUND ZA DRUTAMI

Nieformalne ruchy młodzieżowe w PRL
i wybranych krajach bloku wschodniego (1980–1989)

Andrzej Kobus (ORCID: 0000-0003-4345-4902) – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim, 97-300 Piotrków Trybunalski, ul. Juliusza Słowackiego 114/118

RECENZENCI

Juraj Marušiak, Marcin Zaremba

REDAKTOR INICJUJĄCY

Natasza Koźbial

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Beata Otocka

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczak

PROJEKT OKŁADKI

Weronika Szychowska

Zdjęcie na okładce: Przedstawiciel wschodnioniemieckiej subkultury punkowej w 1986 r.
(Źródło: Verwertungsgesellschaft Bild-Kunst, Bonn – York der Knoefel, Punk in Berlin)

© Copyright by Andrzej Kobus, Łódź 2023

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2023

<https://doi.org/10.18778/8331-163-0>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10793.22.0.M

Ark. wyd. 23,0; ark. druk. 22,75

ISBN 978-83-8331-163-0

e-ISBN 978-83-8331-208-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

[Kup książkę](#)

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wstęp	11
Rozdział I	
Niezależne środowiska młodzieżowe w PRL	27
1.1. Subkultury muzyczne.....	27
1.1.1. Imprezy muzyczne grupujące przedstawicieli subkultur	53
1.2. Subkultury luźno związane z nurtami muzycznymi.....	59
1.2.1. Anarchiści i pacyfiści	59
1.2.2. Ekolodzy	66
1.2.3. Inne subkultury	70
1.3. Nieformalne ruchy młodzieżowe o podłożu religijnym	71
1.3.1. Powiązane z Kościołem katolickim	71
1.3.2. Młodzież zafascynowana religiami Wschodu	76
1.4. Środowisko Monaru.....	83
Rozdział II	
Nieformalne ruchy młodzieżowe w innych krajach bloku wschodniego	87
2.1. Ruchy niezależne w Czechosłowacji	87
2.1.1. Fani punk rocka, heavy metalu, skinheadzi	87
2.1.2. Ruchy pokojowe i proekologiczne w CSRS.....	106
2.1.3. Ruchy religijne.....	116
2.1.3.1. Młodzież związana z Kościołem katakumbowym ...	116
2.1.3.2. Ruch Hare Kryszna	125
2.2. Nieformalne inicjatywy młodzieżowe w NRD	125
2.2.1. Subkultury muzyczne.....	125
2.2.2. Ruchy młodzieżowe powiązane z Kościołem ewangelickim..	139
2.3. Młodzież poza systemem w Związku Radzieckim	158
2.3.1. Subkultury muzyczne.....	158
2.3.2. Środowiska pacyfistyczne i proekologiczne.....	184
2.3.3. Ruch Hare Kryszna.....	210
2.3.4. Neofaszyści (neonaziści).....	213
2.3.5. Lubiery („Siłownicy”).....	215

Rozdział III

Kontakty i wzajemne przenikanie się członków nieformalnych ruchów młodzieżowych z PRL, NRD, CSRS i ZSRR.....	219
3.1. Subkultury muzyczne.....	219
3.2. Inicjatywy pacyfistyczne.....	265
3.3. Obrońcy środowiska naturalnego.....	286
3.4. Środowiska religijne.....	292
3.4.1. Młodzi pozostający w obrębie Kościoła katolickiego.....	292
3.4.2. Wyznawcy i sympatycy kultu Kryszny.....	297
3.5. Internacjonalistyczny aspekt problemu narkomanii.....	298
 Zakończenie.....	 309
Bibliografia.....	317
Spis ilustracji.....	341
Indeks nazwisk.....	343
Summary.....	355
Zusammenfassung.....	359
O Autorze.....	363

WYKAZ SKRÓTÓW

APPA	– Absage an Praxis und Prinzip der Abgrenzung, Odrzucenie Prak- tyki i Zasad Ograniczania
ASSA	– Анархо-синдикалистская свободная ассоциация, Anarcho- -syndykalistyczna Swobodna Asocjacja
BBC	– British Broadcasting Corporation, Brytyjska Korporacja Radio- foniczna
BBT	– The Bhaktiwedanta Book Trust
BEK	– Bischofskonferentz des Verbandes der Evangelischen Kirchen, Konferencja Episkopatu Związku Kościołów Ewangelickich
CBOS	– Centrum Badania Opinii Społecznej
ČSM	– Československý svaz mládeže, Czechosłowacki Związek Młodzieży
ČSOP	– Český svaz ochránců přírody, Czeski Związek Obrońców Przyrody
FA	– Federacja Anarchistyczna
FAMA	– Festiwal Artystycznej Młodzieży Akademickiej
FAMU	– Filmová a televizní fakulta Akademie múzických umění v Pra- ze, Wydział Filmowy i telewizyjny Akademii Sztuk Scenicznych w Pradze
FDJ	– Freie Deutsche Jugend, Wolna Młodzież Niemiecka
FMA	– Federacja Międzymiastówki Anarchistycznej
FSRR	– Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka
GOP	– Gorodskoje Obszczieżytje Proletariata
IFM	– Initiative für Frieden und Menschenrechte, Inicjatywa na rzecz pokoju i praw człowieka
INF Treaty	– Treaty on Intermediate-Range Nuclear Forces, Układ o całkowi- tej likwidacji rakiet pośredniego zasięgu
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
ISKCON	– International Society for Krishna Consciousness, Międzynaro- dowe Towarzystwo Świadomości Kryszny
ISP PAN	– Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
KAS	– Конфедерация Анархо-синдикалистская, Konfederacja Anar- cho-sindikalistov
KBWE	– Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
KC PZPR	– Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KGB ZSRR	– Комитет государственной безопасности – КГБ СССР, Komit- tet Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR

KGMO	– Komenda Główna Milicji Obywatelskiej
Központi Bizottsága KISZ	– Központi Bizottsága Magyar Kommuista Ifjúsági Szövetség, Komitet Centralny Węgierskiego Związku Młodzieży Komunistycznej
KPCz	– Komunistyczna Partia Czechosłowacji
KPD	– Komunistyczna Partia Niemiec
KPN	– Konfederacja Polski Niepodległej
KSP	– Kluby Samodziejatelnoj Piesni, Kluby Piosenki Autorskiej
KUL	– Katolicki Uniwersytet Lubelski
KWMO	– Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej
LLKJS	– Lietuvos Lenino komunistinio jaunimo sąjunge, Litewski Związek Młodzieży Komunistycznej im. Lenina
LSRR	– Litewska Socjalistyczna Republika Radziecka
MA	– Międzymiastówka Anarchistyczna
MO	– Milicja Obywatelska
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NATO	– North Atlantic Treaty Organization, Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
NRU	– Народний рух України за перебудовою, Narodowy Ruch Ukrainy na rzecz Przebudowy
NSZZ „Solidarność”	– Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”
NZS	– Niezależne Zrzeszenie Studentów
OdF	– Opfer des Faschismus, Ofiary faszyzmu
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSL	– Polskie Stronnictwo Ludowe
RCz	– Republika Czeska
RFN	– Republika Federalna Niemiec
RIAS	– Rundfunk im amerikanischen Sektor, Radio w amerykańskim sektorze
RSA	– Ruch Społeczeństwa Alternatywnego
RUSW	– Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych
Sąjūdis	– Lietuvos Peisitvarkymo Sąjūdis, Litewski Ruch na rzecz Przebudowy
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SED	– Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec

SNB	– Sbor národní bezpečnosti, Korpus Bezpieczeństwa Narodowego
SSM	– Socialistický svaz mládeže, Związek Młodzieży Socjalistycznej
Stasi	– Staatssicherheitsdienst; inaczej Ministerium für Staatssicherheit, MfS – Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
StB	– Statní bezpečnost, Bezpieczeństwo Państwowe
SVŠT	– Slovenská vysoká škola technická v Bratislave, Słowacka Wyższa Szkoła Techniczna w Bratysławie
TW	– Tajny Współpracownik
UdF	– Unerkannt durch Freundesland, Nierozpoznani przez kraj przyjaciół
USA	– United States of America, Stany Zjednoczone Ameryki
USRR	– Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka
VoPo	– Volkspolizei, Policja Ludowa
WiP	– Wolność i Pokój
WOP	– Wojska Ochrony Pogranicza
WRL	– Węgierska Republika Ludowa
WUSW	– Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych
ZMP	– Związek Młodzieży Polskiej
ZMS	– Związek Młodzieży Socjalistycznej
ZOMO	– Zbrojne Odwoły Milicji Obywatelskiej
ZSMP	– Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej
ZSP	– Zrzeszenie Studentów Polskich
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZUWM	– Związek Ukraińskiej Młodzieży Niezależnej

WSTĘP

Celem opracowania jest przybliżenie obrazu nieformalnych środowisk młodzieżowych w Polsce oraz sąsiednich krajach socjalistycznych – NRD, Czechosłowacji i w Związku Radzieckim – na przestrzeni lat 80. XX w. Polska stanowi tutaj punkt wyjścia, zaś kontynuacją jest naświetlenie zjawiska subkultur młodzieżowych w państwach sąsiadujących z PRL, czyli w ZSRR, Czechosłowacji i NRD. Wybór nie jest tu przypadkowy. W czterech wymienionych powyżej państwach – odgrywających zresztą zasadniczą rolę pod względem politycznym i wojskowym w całym bloku wschodnim – istniał najbardziej rozwinięty ruch nieformalnych środowisk młodzieżowych za żelazną kurtyną. Co prawda do tego grona można zaliczyć jeszcze Węgry, lecz uznano, iż powyższa reprezentacja jest wystarczająca dla ukazania zjawiska nieformalnych środowisk młodzieżowych w bloku państw socjalistycznych. W pierwszej kolejności przedstawiono, jak powstawały i rozwijały się subkultury młodzieżowe, poczynwszy od lat 50. po ostatnią dekadę funkcjonowania porządku jałtańskiego, czyli lata 80. XX w., które stanowią zasadniczy okres chronologiczny z punktu widzenia omawianego tematu. Następnie ukazano kontakty wspomnianych środowisk w obrębie tzw. wspólnoty państw socjalistycznych. Skala tych kontaktów wskazywała m.in. na siłę i aktywność danego środowiska, jak miało to chociażby miejsce w przypadku polskich subkultur muzycznych.

Za wzrostem i rozwojem kontaktów wspomnianych środowisk postępowała wzmożona aktywność państwa – szczególnie w zakresie działalności organów bezpieczeństwa, które starały się ograniczyć progres tzw. undergroundu. Jak wiadomo, cechą charakterystyczną systemu tzw. demokracji ludowych było dążenie do pełnego „zagospodarowania” całego społeczeństwa, a zwłaszcza środowisk młodzieżowych. Służyć temu miały szkoły, uczelnie wyższe oraz szereg organizacji wiążących ze sobą młodzież w okresie wolnym od lekcji lub zajęć czy w czasie wakacji. Mowa tutaj o organizacjach typu skautowskiego czy też formacjach bardziej akcentujących swój wydźwięk polityczny i lojalność wobec systemu. W Polsce najpierw był to Związek Młodzieży Polskiej (ZMP) 1948–1957, następnie Związek Młodzieży Socjalistycznej (ZMS) 1957–1976, i na koniec – Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej (ZMSP) od 1976 r.¹; w Związku Radzieckim

¹ Zob.: *Statut Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej uchwalony przez V Zjazd ZSMP. Warszawa 1989* 25–28 kwietnia, Warszawa 1989; *Związek Młodzieży Socjalistycznej 1957–1976. Bibliografia za lata 1956–1980*, oprac. Z. Trendyj, J. Grajczyk i W. Horst,

– Komunistyczny Związek Młodzieży, czyli Komsomol (akronim od słów Komunističeskij Sojuz Mołodioży, 1918–1991)²; w Niemieckiej Republice Demokratycznej (NRD) – Freie Deutsche Jugend (Wolna Młodzież Niemiecka, FDJ)³; zaś w Czechosłowacji – od 1949 do 1968 r. Československý svaz mládeže (Czechosłowacki Związek Młodzieży, ČSM), natomiast w latach 1970–1989 Socialistický svaz mládeže (Socjalistyczny Związek Młodzieży, SSM)⁴.

Warszawa 1988; D. Libionka, *Ruch młodzieżowy w PRL*, „Biuletyn IPN” 2001, nr 10, s. 23–30; M. Wierzbicki, *Postawy członków ZMP wobec rzeczywistości epoki stalinizmu*, [w:] „Jesteście naszą wielką szansą”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944–1989*, pod red. P. Ceranka i S. Stępnia, Warszawa 2009, s. 48–78; M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie*, Warszawa 2006; J. Sadowska, *Znaczenie polityczne Związku Młodzieży Socjalistycznej (1957–1976). Założenia i rzeczywistość*, [w:] „Jesteście naszą wielką szansą...”, s. 148–156; A. Grajewski, *Wychowanie ateistyczne dzieci i młodzieży w Europie Środkowo-Wschodniej jako element walki z Kościołem. Wybrane problemy*, [w:] „Jesteście naszą wielką szansą...”, s. 15–29; J. Sadowska, *Sercem i myślą związani z Partią. Związek Młodzieży Socjalistycznej (1957–1976)*, Warszawa 2010; H. Świdzińska, *Młodzież PRL. Portrety pokoleń w kontekście historii*, Kraków 2010, s. 85–485.

² Komunističeskij Sojuz Mołodioży (Komunistyczny Związek Młodzieży, Komsomol, 1918–1991), komunistyczna organizacja młodzieży w Rosji bolszewickiej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Skupiała młodych ludzi w wieku od 14 do 28 lat, w ciągu ponad 70 lat przez szeregi Komsomolu przeszło około 120 mln młodych osób.

³ FDJ, komunistyczna organizacja młodzieżowa powstała jeszcze w 1936 r., w okresie nazistowskich Niemiec, jako ugrupowanie konspiracyjne, zaś legalnie rozpoczęła swą działalność w marcu 1946 r. W Niemieckiej Republice Demokratycznej FDJ stanowiła pas transmisyjny dla rządzącej partii komunistycznej. Wydawała pismo „Junge Welt”, zaś jej przedstawiciele zasiadali w parlamencie NRD (Volkskammer). Współkształowała nową obyczajowość, np. poprzez tzw. ślubowanie młodzieży (Jugendweihe), które w zasadzie miało zastąpić protestantką konfirmację. FDJ przetrwała okres upadku systemu komunistycznego i funkcjonuje po dziś, zdecydowanie krytykując aktualną sytuację polityczną Republiki Federalnej Niemiec. Posiada swoją stronę internetową pod adresem: <http://www.fdj.de> (dostęp: 23.12.2022). Patrz również: U. Mähler, *FDJ 1946–1989*, Erfurt 2001.

⁴ Československý svaz mládeže (Czechosłowacki Związek Młodzieży, ČSM), powstał wkrótce po całkowitym przejęciu przez komunistów władzy w Czechosłowacji. W 1967 r., w przedostatnim roku swojego funkcjonowania, zrzeszał blisko milion członków. W okresie Praskiej Wiosny przestał funkcjonować. Jego następcą był powstały w okresie tzw. normalizacji Socialistický svaz mládeže (Socjalistyczny Związek Młodzieży, SSM). Związek w zdecydowany sposób zwiększył swoją liczebność i w 1985 r. miał ponad 1,6 mln członków. Patrz również: E. Mannová, *Prehľad vývoja spolkového hnutia z aspektu formovania občianskej spoločnosti*, Bratislava 1991, s. 78–79; J. Knapík, *Pionýr družstevníkem? Pionýrská zemědělská hospodářství v letech 1959–1964*, „Soudobé dějiny” 2020, nr 1, s. 58–99; M. Otáhal, M. Vaněk, *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu. Životopisná vyprávění*, Praha 1999, s. 75–80.

Poważny niepokój u decydentów musiał budzić fakt, iż pokaźny procent młodzieży nie decydował się na uczestnictwo w tego typu projektach, m.in. ze względu na ich upolitycznienie. Dziesiątki tysięcy młodzieży kontestowały organizacje i ruchy oficjalne, angażując się w działalność ruchów nieformalnych, powiązanych czy to z poszczególnymi gatunkami muzyki młodzieżowej, czy też z Kościołami: katolickim i ewangelickim. Wyjątkowy charakter tych środowisk polegał na braku skrępowania jakimikolwiek ramami organizacyjnymi czy formalnymi, a to już stanowiło poważne zagrożenie dla systemu. Zważywszy zaś, iż od początku dekady lat 80. uzyskały pokaźny wpływ na szerokie kręgi młodzieżowe – zwłaszcza jeśli mowa o subkulturach muzycznych – i dalekie były od poparcia ówczesnych realiów politycznych, stały się jednym z rozsadników systemu. Może nie tak istotnym jak wadliwy mechanizm gospodarczy czy kręgi szeroko rozumianej opozycji politycznej, a jednak znaczącym. Właśnie powyższą tezę starano się udowodnić w pracy dzięki naświetleniu szerokiego zjawiska, jakim był rozwój nieformalnych ruchów młodzieżowych w państwach bloku wschodniego w okresie lat 80.

W pracy nie porusza się kwestii środowisk młodzieżowych angażujących się w opozycję polityczną czy też stanowiących jej zaplecze. Warto jednak zaznaczyć, iż granica między młodzieżową kontrkulturą a młodzieżową opozycją polityczną była bardzo umowna. Często te same osoby były zaangażowane w obydwa rodzaje działalności lub przechodziły z jednego środowiska do drugiego. Na temat młodzieżowej opozycji politycznej działającej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) powstało już wiele interesujących opracowań⁵, natomiast problematyka

⁵ Na uwagę zasługują m.in.: K. Sychowicz, *Środowisko młodzieżowe województwa białostockiego i suwalskiego wobec wydarzeń politycznych w Polsce w latach 1983–1989*, [w:] *Życie na przekór. Młodzieżowa kontestacja systemu w ostatniej dekadzie PRL (1980–1989) – Nowe tropy i pytania badawcze*, pod red. B. Noszczaka, Warszawa 2016; A. Adamski, *Nie tylko Wrocław. Dolnośląska opozycja młodzieżowa lat osiemdziesiątych. Perspektywa metropolii a perspektywa terenu*, [w:] *Życie na przekór...*; J. Król, *Jak Dawid z Goliatem. Antysystemowe formy oporu licealistów w Szczecinie (1980–1989) – najważniejsze ustalenia i postulaty badawcze*, [w:] *Życie na przekór...*; J. Gulczyńska, *Szkolne Koła Oporu Społecznego jako egzemplifikacja działalności opozycyjnej młodzieży szkolnej w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Życie na przekór...*; J. Hlebowicz, *Licealiści w karnawale „Solidarności”. Powstanie, działalność i znaczenie Ruchu Młodzieży Szkolnej*, [w:] *Życie na przekór...*; M. Wierzbicki, *Ostatni bunt. Młodzieżowa opozycja polityczna u schyłku PRL 1980–1990. Fakty, konteksty, interpretacje*, Lublin–Warszawa 2013; A. Grupańska, J. Wawrzyniak, *Buntownicy, polskie lata 70. i 80.*, Warszawa 2011; M. Kietliński, *Niezależny ruch młodzieżowy na Białostocczyźnie w latach 1980–1989*, Białystok 2005; J. Wąsowicz, *Niezależny ruch młodzieżowy w Gdańsku w latach 1981–1989*, Gdańsk 2012; *Niezależny ruch młodzieżowy w Polsce po drugiej wojnie światowej (1945–2001)*, pod red. R. Sudzińskiego, Toruń 2005.

aktywności na polu politycznym młodzieży w innych krajach bloku wschodniego wciąż nie została podjęta przez polskich badaczy. Zarówno w ruchu dysydenckim na terenie Związku Radzieckiego, jak i w środowiskach opozycyjnych w Czechosłowacji nie brakowało w latach 80. XX w. osób bardzo młodych, pragnących zaangażować się w działalność antysystemową. Szczególnie warto tutaj zwrócić uwagę na ZSRR i środowiska niezależne w republikach nadbałtyckich u schyłku lat 80. XX w., gdzie młodzież stanowiła kluczowe zaplecze dla rozwijających się ruchów niepodległościowych.

W pracy brak również odniesienia do formującego się dopiero środowiska kibicowskiego. Pozbawione programu, dalekie od zaangażowania w określone imprezy kulturalne, w zasadzie było apolityczne, stanowiło tło dla odbywających się imprez sportowych. Tym niemniej czytelnik, który chciałby się bliżej zapoznać z problematyką powstającego środowiska kibicowskiego w krajach bloku wschodniego, może sięgnąć po opracowanie dotyczące tego ruchu w NRD autorstwa Dariusza Wojtaszyna⁶. Natomiast o polskim ruchu kibicowskim traktują chociażby fragmenty prac Przemysława Piotrowskiego⁷.

Warto tutaj przybliżyć zakres takich pojęć jak „underground”, „młodzież” i „nieformalne ruchy młodzieżowe”. *Słownik języka polskiego PWN* pod hasłem „underground” podaje następujące definicje: 1) współczesny nurt niezależnej działalności artystycznej; 2) nielegalne ruchy polityczne lub społeczne; 3) kolej podziemna w Londynie⁸. Do rozpatrywanego tematu odnoszą się dwa pierwsze pojęcia. W znaczeniu artystycznym pod pojęciem undergroundu należy rozumieć twórczość „podziemną”, niejednokrotnie pólamatorską, najczęściej przełamującą rozmaite tabu estetyczne, społeczne, obyczajowe czy polityczne. Artystyczna działalność undergroundowa to ta pozostająca poza zasięgiem twórczości głównego nurtu oraz popkultury, a czasem – jak to miało miejsce w bloku wschodnim przed 1989 r. – również cenzury. W wymiarze zaś społecznym i politycznym mowa o ruchach i inicjatywach angażujących najczęściej ludzi młodych, negujących oficjalne, koncesjonowane przez państwo projekty czy zastane normy⁹.

Rozwój undergroundu powiązany był z okresem dorastania tzw. *baby boomers*, czyli pokolenia wyżu demograficznego urodzonego po 1945 r. Mówimy o tym zjawisku przede wszystkim w odniesieniu do Zachodu, ale i w Europie Wschod-

⁶ D. Wojtaszyn, *Kibice w socjalizmie. Trybuny piłkarskie w NRD – studium historyczno-społeczne*, Wrocław 2013.

⁷ P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe. Aspekty psychologiczne*, Warszawa 2003; Szalikowcy. *O zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Toruń 2000.

⁸ <https://sjp.pwn.pl/sjp/underground;2579154> (dostęp: 18.01.2023).

⁹ D. Muzyczuk, *Odcienie niezależności*, [w:] *Notatki z podziemia. Sztuka i muzyka alternatywna w Europie Wschodniej 1968–1994. Notes from the Underground. Art and Alternative Music in Eastern Europe 1968–1994*, pod red. D. Crowleya i D. Muzyczuka, Łódź 2016, s. 31–33.

niej czy w Związku Radzieckim odnotowano wtedy znaczny wzrost narodzin¹⁰. Pokolenie *baby boomers*, urodzone po II wojnie światowej, wychowywane w klimacie narastającego konsumpcjonizmu, w latach 60. XX w. wystąpiło przeciwko kapitalizmowi i tradycyjnym wartościom, wpłynęło na ukształtowanie się pojęcie ruchu feministycznego czy rewolucji seksualnej. Część młodzieży przeżywało modę na marksizm, inni fascynowali się maoizmem czy anarchizmem. Kulminacja żądań i oczekiwań młodych nastąpiła w 1968 r.¹¹

Działo się tak chociażby we Francji, przede wszystkim w środowisku studenckim. Sprzeciw młodych budził brak zmian w sposobie nauczania, dystans pomiędzy wykładowcami a studentami. Młodzieży akademickiej nie podobało się także stanowisko rządzącego wtedy we Francji gen. Charlesa de Gaulle'a, który uważał, że szkoły wyższe powinny również spełniać rolę narzędzia polityki państwa i kształtowania kierunków jego rozwoju. W maju tego roku doszło do wystąpień studenckich znanych jako tzw. noc barykad, kiedy z 10 na 11 maja w Dzielnicy Łacińskiej miały miejsce starcia z siłami bezpieczeństwa. Podczas tych wystąpień na pierwszy plan wysunęły się nurty lewicowe, zaś na Sorbonie zawisły obok siebie portrety Karola Marksa, Włodzimierza Lenina, Mao Tse Tung czy Ernesto Che Guevary, zaś flagi Wietkongu powiewały obok czerwono-czarnych barw anarchistów. We Włoszech strajki studenckie trwały od 1967 po 1969 r., osiągając apogeum w 1968 r., i objęły takie miasta jak Mediolan, Turyn, Neapol czy Genuę¹².

W Stanach Zjednoczonych młodzi również protestowali przeciwko tradycyjnym wartościom oraz polityce rządu zaangażowanego w wojnę w Wietnamie, a także widocznej jeszcze polityce segregacji rasowej. Ośrodkiem przygotowującym grunt pod studencką rewoltę w USA była organizacja Students for Democratic Society. Jej działalność doprowadziła w 1964 r. do zamieszek na uniwersytecie w Berkeley, które rozszerzyły się na ponad 50 innych ośrodków akademickich. Największa fala strajków okupacyjnych przeradzających się w walki uliczne studentów z policją przypadła w Stanach Zjednoczonych na lata 1967–1968. W trakcie tych zamieszek aresztowano tysiące studentów, a rannych zostało kilkaset osób. Nieco później w USA (1969 r.) odbył się festiwal Woodstock. Podczas zorganizowanego w dniach 15–18 sierpnia festiwalu do miejscowości Bethel w Nowym Jorku przybyło kilkaset tysięcy młodych ludzi. Hasłem przewodnim festiwalu było: Peace, Love and Happiness (Pokój, Miłość i Szczęście)¹³. Festiwal

¹⁰ Z. Szweida-Lewandowska, *Baby boomers and generation Y – The perspective of old age*, „Polityka Społeczna” 2014, nr 1, s. 14–17.

¹¹ J. Suri, *Power and Protest. Global Revolution and the Rise of Détente*, Cambridge–London 2003, s. 175–181.

¹² A. Hall, *Charles de Gaulle*, Warszawa 2002, s. 428–451; Ch. Duggan, *Historia Włoch*, Wrocław 2009, s. 211–212.

¹³ J. Suri, *Power and Protest...*, s. 181.

pokazał, jak ważną rolę w młodym pokoleniu odgrywa muzyka młodzieżowa, zaś artyści mają znacznie większą moc oddziaływania na młodych, niż można sobie to było do tej pory wyobrazić.

Młodzi doszli do głosu również w bloku wschodnim. W przypadku państw za żelazną kurtyną należy zwrócić uwagę na Polskę i Czechosłowację. W Polsce do wystąpień studenckich doszło w marcu 1968 r. w geście protestu przeciwko zawieszeniu spektaklu *Dziady* w Teatrze Narodowym w Warszawie oraz usunięciu z Uniwersytetu Warszawskiego studentów: Adama Michnika i Henryka Szlajfera. Wystąpienia studenckie poza Warszawą objęły także Łódź, Kraków i inne ośrodki akademickie. W Czechosłowacji rok 1968 to tzw. Praska Wiosna, czyli działania reformatorskie ówczesnej ekipy rządzącej zmierzające do odrzucenia komunizmu w jego wersji leninowsko-stalinowskiej, o czym jeszcze w dalszej partii tekstu. Również tutaj swoją obecność i swój głos akcentowali młodzi, domagając się dalszej liberalizacji i demokratyzacji systemu oraz otwarcia kulturalnego na Zachód. Właśnie demonstracja studencka na praskim Strahovie z jesieni 1967 r. uznawana jest za jeden z pierwszych akcentów przeobrażeń społeczno-politycznych związanych ze zjawiskiem Praskiej Wiosny¹⁴.

Z klimatem lat 60. wiązał się rozwój nieformalnych ruchów młodzieżowych. Zainicjowany na Zachodzie, rychło dociera i za żelazną kurtyną, nabierając szczególnego znaczenia w latach 80., czemu to poświęcono niniejszą pracę. Odnośnie do przyjętych w pracy określeń „młodzież” i „nieformalne ruchy młodzieżowe”, to pierwsze, zgodnie z kryterium stosowanym przez socjologów i pedagogów, obejmuje młodych ludzi do 26. roku życia, wyznaczającego górną granicę wiekową dla tzw. młodzieży akademickiej¹⁵. Właśnie studenci wespół z uczniami szkół średnich i zawodowych stanowili *gros* uczestników tzw. nieformalnych ruchów młodzieżowych. Warto jednak zaznaczyć, iż w przypadku oficjalnych ruchów młodzieżowych działających w omawianych krajach bloku wschodniego górny wiek „młodzieżowca” określano nawet na 35 lat, jak to miało chociażby miejsce w Polsce czy sąsiedniej Czechosłowacji.

Omawiane nieformalne ruchy młodzieżowe nie stanowiły monolitu. Zachodziły między nimi, a niekiedy także wśród nich, znaczne różnice. Według klasyfikacji dokonanej przez Tadeusza Palecznego, można wydzielić spośród nich następujące kategorie: a) grupy środowiskowe, b) grupy wspólnotowo-ideowe, c) grupy symboliczne, d) grupy awangardy twórczej, e) subkultury ludyczne.

Pierwsze z nich, czyli grupy środowiskowe, to ruchy opierające swe istnienie na kontestowaniu określonego zespołu wartości, uzasadnionym przez specy-

¹⁴ A. Kobus, *Studenci a Praska Wiosna. Środowisko akademickie Czechosłowacji wobec przeobrażeń społeczno-politycznych lat 1967–1968* [praca magisterska w zbiorach Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego].

¹⁵ *Życie na przekór...*, s. 7.

ficzne cechy osobowości ich członków oraz odrębność potrzeb kulturowych. Do cech wyróżniających takich grup należą przede wszystkim wiek, bliskość przestrzenna, warunki bytowe¹⁶. Na gruncie polskim można tutaj wymienić tzw. gitowców (git-ludzi).

Kolejne, czyli grupy wspólnotowo-ideowe, to młodzież połączona analogiczną orientacją w zakresie wartości, poszukująca w danej grupie oparcia w obliczu osamotnienia, alienacji czy też izolacji wynikającej z odmienności i preferencji zachowań. Do grup tego typu zaliczyć należy zbiorowości anarchistyczne, ekologiczne i religijne rozwijające się w latach 80. XX w. w kilku krajach bloku wschodniego (m.in. w NRD, Czechosłowacji).

Następna kategoria to tzw. grupy symboliczne. Charakter tych grup został określony przez styl życia i funkcjonowania ich członków. Wymienić tutaj można: sposób ubierania się, rodzaj noszonych ozdób i fryzur, gatunek preferowanej muzyki, sposób spędzania czasu czy też określony kod wzajemnej komunikacji. W przypadku tego typu grup możemy wymienić najbardziej popularne w latach 80. XX w. – tak w Polsce, jak i innych krajach wspólnoty socjalistycznej – subkultury: punków, skinheadów, fanów heavy metalu, popersów itd.

Wreszcie dwie ostatnie kategorie, tj. grupy awangardy twórczej oraz ludyczne. W pierwszym przypadku mowa o środowiskach stawiających sobie za cel poszukiwanie nowości w sferze kultury, sięgających po nowatorskie i oryginalne środki wyrazu. Mieszczą się w tych ramach nieformalne, stosunkowo niewielkie ugrupowania twórcze. Wymienić tutaj można muzyków i artystów zaangażowanych w tworzenie zjawiska tzw. nowej fali. Do tego grona należeli chociażby propagatorzy muzyki punk, widoczni w krajach bloku wschodniego u schyłku lat 70. XX w. Z kolei subkultury ludyczne to kręgi młodzieży kontestujące panujący system, prezentujące rodzaj obywatelskiego nieposłuszeństwa, obejmujące przedstawicieli wymienionych wcześniej grup nieformalnych, przede wszystkim wspólnotowo-ideowych i symbolicznych. Zaangażowane w rozmaite happenin-gi, podkreślające swój krytycyzm i dystans do poważnej polityki. Przykładem takiej postawy była chociażby Pomarańczowa Alternatywa, którą można zaliczyć także do grupy wspólnotowo-ideowej¹⁷.

Zbliżonej klasyfikacji jeszcze w latach 80., na fali dyskusji o rozwijających się w Polsce Ludowej grupach nieformalnych, dokonał Michał Szymańczak¹⁸.

¹⁶ T. Paleczny, *Kontestacja młodzieżowa jako forma nieposłuszeństwa obywatelskiego*, [w:] *Życie na przekór...*, s. 39–42.

¹⁷ P. Piotrowski, *Awangarda w cieniu Jalty. Sztuka w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1945–1989*, Poznań 2005, s. 433–434.

¹⁸ M. Szymańczak, *Grupy alternatywne Polski lat osiemdziesiątych: propozycja typologii*, „Kultura i Społeczeństwo” 1986, nr 3, s. 149; M. Szymańczak, *Grupy alternatywne Polski lat osiemdziesiątych. Próba typologii*, [w:] *Kontestacja młodzieżowa. Moda czy poszukiwanie alternatywnego stylu życia? I seminarium polsko-bułgarskie*, Warszawa 1987, s. 103–114.

Wyznaczył trzy podstawowe kategorie dla grup nieformalnych, mianowicie: a) grupy artykułujące własny świat wartości poprzez atrybuty wyglądu; b) grupy artykułujące własny świat wartości poprzez działanie na rzecz innych; c) grupy artykułujące własny świat wartości poprzez działanie na rzecz autorozwoju jednostek¹⁹. Do tych pierwszych, według M. Szymańczaka, zaliczyć należałoby hipisów oraz inne subkultury związane z takim czy innym gatunkiem muzyki: rock, pop, reagge. „Alternatywność członków tych grup afirmowana jest w czasie wolnym, a ich świat wartości często jest niekoherentny, ubogi, skonformizowany wewnętrznie. Poza własną grupą są oni wzajemnie sobie obcy, wrodzy – co wywołuje czasami konflikty, zachowania agresywne”²⁰. Do kolejnej, drugiej kategorii, M. Szymańczak zaliczył ruchy, jakie rozwinęły się w ramach Kościoła katolickiego, oraz prężne środowisko Monaru, wychodzące naprzeciw osobom znajdującym się w różnym stadium uzależnień. Trzecią i ostatnią kategorię grup nieformalnych tworzyły według niego tak egzotyczne na polskim gruncie środowiska jak buddyści czy członkowie Ruchu Świadomości Kryszny²¹.

W kontekście powyższych dwóch propozycji, na potrzeby pracy dokonano następującego podziału. Wyróżniono grupy związane z poszczególnymi nurtami muzycznymi, tworzącymi tzw. subkultury muzyczne, które według klasyfikacji T. Palecznego zaliczałyby się do kategorii grup symbolicznych, a podług M. Szymańczaka do grup artykułujących własny świat wartości poprzez atrybuty wyglądu. Następnie, środowiska związane z ruchem pacyfistycznym i proekologicznym, które obejmowały zarówno kategorię ludyczną, jak i wspólnotowo-ideową w systemie zaprezentowanym przez T. Palecznego, natomiast u M. Szymańczaka – grupy artykułujące własny system wartości poprzez działanie na rzecz innych. Wreszcie, nieformalne ruchy religijne, także pokrywające się z kategorią grup wspólnotowo-ideowych według kategoryzacji T. Palecznego oraz tą samą co poprzednio grupą według M. Szymańczaka.

W dotychczasowej literaturze przedmiotu, czyli opracowaniach poświęconych niezależnym środowiskom młodzieżowym w krajach tzw. realnego socjalizmu, w zasadzie brak wydawnictwa, w którym czytelnik odnalazłby wspólny wizerunek wspomnianych ruchów na przykładzie kilku państwach bloku wschodniego, wraz z prezentacją ich kontaktów, powiązań i wzajemnego przeni-

¹⁹ M. Szymańczak, *Grupy alternatywne Polski lat osiemdziesiątych: propozycja typologii...*, s. 149; M. Szymańczak, *Grupy alternatywne Polski lat osiemdziesiątych. Próba typologii...*, s. 103–114. Patrz również: W. Marchlewski, *Grupy subkulturowe młodzieży. Próba systematyzacji w oparciu o różnice w ubiorze, sposobie zachowania oraz wyznawane ideały*, [w:] *Style życia i uczestnictwo w kulturze. Materiały z konferencji w Łuczniczy 9–11 X 1986 r.*, pod red. W. Pielasińskiej, Warszawa 1989, s. 162–187.

²⁰ M. Szymańczak, *Grupy alternatywne...*, s. 150.

²¹ Ibidem, s. 151. Patrz również: B. Misztal, *Grupy rówieśnicze młodzieży*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974.

kania się. Wyjątek stanowi praca Remigiusza Kasprzyckiego²². Książka powstała na podstawie solidnego materiału źródłowego, jednak koncentruje się na jednej młodzieżowej subkulturze muzycznej, na ruchu sympatyków punk rocka. W śladowy tylko sposób nawiązuje do innych subkultur muzycznych, natomiast nie porusza zagadnienia ruchów pacyfistycznych, ekologicznych czy religijnych. Drobne elementy charakteryzujące subkultury muzyczne z innych państw bloku wschodniego na tle polskich środowisk czytelnik odnajduje w bogato zaopatrzonym w ikonografię opracowaniu Krzysztofa Lesiakowskiego, Pawła Perzyny i Tomasza Toborka²³. Tematykę festiwalu rockowego w Jarocinie omawia też pokazne, trzytomowe wydawnictwo Grzegorza K. Witkowskiego²⁴, gdzie również można napotkać pojedyncze odniesienia do kontaktów polskich subkultur młodzieżowych ze środowiskami z Czechosłowacji czy NRD.

Podobnie przedstawia się kwestia nieformalnych ruchów ekologicznych, pacyfistycznych i religijnych. Aktualnie tylko ruch Hare Kryszna doczekał się opracowania, w którym autor Przemysław Jaźwiński odniósł się do jego powstania i rozwoju na przykładzie kilku państwach bloku wschodniego²⁵. Odnajdujemy tam informacje o powstaniu tego ruchu w państwach bloku wschodniego na długo przed upadkiem systemu komunistycznego i śladowe wzmianki o kontaktach jego sympatyków z pobratymcami w obrębie krajów wspólnoty socjalistycznej – w szerszym niż w niniejszej pracy zakresie, od Armenii po Węgry.

Przygotowując pracę *Underground za drutami*, przeprowadzono badania archiwalne, kwerendy biblioteczne, wywiady z osobami powiązanymi z nieformalnymi ruchami młodzieżowymi lat 80. XX w. oraz eksplorację internetu. Kwerenda archiwalna została przeprowadzona przede wszystkim na terenie kraju. W zakładanej koncepcji pracy, tj. rekonstrukcji faktograficznej i ograniczonej analizie komparatystycznej, kwerenda taka spełniła swoje zadanie. Bogate zasoby Instytutu Pamięci Narodowej pozwoliły nie tylko na przybliżenie obrazu nieformalnych ruchów młodzieżowych w PRL, ale i kontaktów tychże środowisk z analogicznymi inicjatywami w sąsiednich krajach socjalistycznych. Podobne treści, chociaż w bardziej ograniczonej postaci, przyniosły badania wybranych zespołów dostępnych w Archiwum Akt Nowych. Dla tematu subkultur młodzieżowych w PRL przydatna okazała się też kwerenda w Ośrodku KARTA w Warszawie, dysponującym materiałami odnoszącymi się do Festiwalu Rockowego w Jarocinie.

²² R. Kasprzycki, *Dekada buntu. Punk w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1977–1989*, Kraków 2013.

²³ K. Lesiakowski, P. Perzyna, T. Toborek, *Jarocin w obiektywie bezpieki*, Warszawa 2004.

²⁴ G.K. Witkowski, *Grunt to bunt. Rozmowy o Jarocinie*, t. 1, Poznań 2011, t. 2, Poznań 2012, t. 3, Czerwonak 2013.

²⁵ P. Jaźwiński, *Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny (Iskcon) w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 1970–1998. Zarys monografii*, Kraków b.d.w.

Zważywszy na fakt, iż w pracy poruszono również wątek nieformalnych ruchów religijnych, popularnych nie tylko wśród młodzieży polskiej, to cennym wsparciem dla bazy materiałowej przygotowywanej pracy, były zbiory Archiwum Ruchu Światło-Życie w Lublinie. Jego zbiory przybliżają zarówno kwestię struktury i działalności Ruchu Oazowego, jak i kontaktów tego ruchu z młodzieżą wywodzącą się z sąsiednich krajów socjalistycznych.

Jak wspomniano powyżej, archiwa krajowe były podstawowymi, ale niejedynymi, z których korzystano przy opracowywaniu tematu. Wybrane dokumenty czy pojedyncze zdjęcia zostały także pozyskane z archiwów na terenie Republiki Federalnej Niemiec (RFN), Republiki Czeskiej (RCz) i Ukrainy. W przypadku RFN był to głównie Bundesarchiv w Berlinie, który specjalizuje się m.in. w udostępnianiu dokumentów dawnej Stasi, służby bezpieczeństwa aktywnie rozpracowującej młodzież wschodnioniemiecką zaangażowaną w działalność subkultur. Tutaj wykorzystane zostały głównie dokumenty z drugiej połowy lat 80. wytworzone przez Stasi w związku ze współpracą subkultur młodzieżowych z NRD z podobnymi środowiskami w Polsce, na Węgrzech i w Czechosłowacji. Pojedyncze przykłady ikonografii, jak chociażby zdjęcie na stronę tytułową książki, pozyskano z Verwertungsgesellschaft Bild-Kunst w Bonn, które opiekuje się spuścizną wybitnego fotografa drugiej połowy XX w., jakim był York der Knoefel. Tenże w latach 80. XX w. wykonał wiele interesujących zdjęć obrazujących życie w Berlinie Wschodnim, w tym również funkcjonowanie tamtejszych subkultur młodzieżowych, np. punków.

Jeśli chodzi o RCz, pomocne okazały się zasoby Národní archivu w Pradze, które posiada w swoich zbiorach m.in. dokumenty nawiązujące do reakcji władz partyjnych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), CSRS i innych państw bloku wschodniego na wzrost popularności subkultur młodzieżowych w tych krajach oraz proponowanych działań, które ograniczyłyby ich wpływ wśród młodzieży. Dalej wykorzystano materiały z Archiwu Bezpečnostních Složek w Pradze. Jego pokaźne zasoby materiałów archiwalnych, związanych m.in. z działalnością organów bezpieczeństwa Czechosłowacji względem subkultur młodzieżowych, pozwoliły na przybliżenie tego zagadnienia przy okazji omawiania problematyki czechosłowackiej. W przypadku Czechosłowacji wykorzystano też zbiory ośrodka Libri Prohibiti oraz Popmuseum w Pradze. Wartościowymi okazały się też zbiory cyfrowego Archiv českých a slovenských subkultur w Pradze – projekt ten powstał przy Instytucie Historii Czech Wydziału Sztuki Uniwersytetu Karola w Pradze.

W przypadku ośrodków archiwalnych z terenów dawnego Związku Radzieckiego, a konkretnie Ukrainy, to w pracy sięgnięto po zasoby Muzeum i Archiwum Ukraińskiego Samizdatu w Kijowie (Музей-архів і Документаційний Центр Українського Самвидаву в Києві). Mowa tutaj o zbiorze czasopism drugoobiegowych z lat 80., gdzie sporadycznie pojawiał się też wątek ruchów proekologicznych grupujących młodzież zaangażowaną w ochronę środowiska naturalnego.

Poza archiwaliami ważne były liczne opracowania wydane w kraju oraz za granicą. Odnośnie polskich nieformalnych ruchów młodzieżowych warto zwrócić uwagę na wspomnianą pracę R. Kasprzyckiego. Obraz polskiej młodzieży zafascynowanej ideami anarchistycznymi i pacyfistycznymi przybliżają książki Wojciecha Modzelewskiego²⁶, Toma Junesa²⁷ czy wydawnictwo pod redakcją Damiana Kaczmarka²⁸. Natomiast w kontekście nieformalnych środowisk proekologicznych w PRL na uwagę zasługują chociażby praca Piotra Glińskiego²⁹ oraz wydawnictwo pod redakcją Przemysława Czajkowskiego³⁰. Wreszcie przy rekonstrukcji podstawowej faktografii związanej w powstaniem ruchu Hare Kryszna pomocna była wspomniana praca P. Jaźwińskiego oraz Anny E. Kubiak³¹.

W kontekście undergroundu radzieckiego bardzo przydatne okazały się prace Viktora Tarnavskyiego³², Alexeia Yurchaka³³ oraz Konstantego Usenki³⁴. Książki w obszerny sposób ukazują rozwój i funkcjonowanie nieformalnych ruchów młodzieżowych w Związku Radzieckim, zwłaszcza tych powiązanych z poszczególnymi gatunkami muzyki rockowej w latach 80. i na początku lat 90. Szczególnie w książce K. Usenki znajduje się wiele informacji na temat rozwijających się subkultur punkowej i heavymetalowej w Moskwie i Leningradzie w schyłkowym już okresie funkcjonowania ZSRR. Liczne uzupełnienia tego wątku przynosi opracowanie Tatiany Newskiej o początkach i rozwoju tzw. rock-kultury w ZSRR³⁵. Natomiast zagadnienie radzieckiego ruchu anarchistycznego, popularnego wśród młodzieży radzieckiej w latach 80., naświetla książka V.D. Ermakova³⁶. Kreację

²⁶ W. Modzelewski, *Pacyfizm w Polsce*, Warszawa 1996.

²⁷ T. Junes, *Student politics in communist Poland. Generations of consent and dissent*, Lanham–Boulder–New York–London 2015.

²⁸ *Ruch Społeczeństwa Alternatywnego 1983–1991*, pod red. D. Kaczmarka, Poznań 2009.

²⁹ P. Gliński, *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Warszawa 1996, s. 149–183.

³⁰ *Ruchy i organizacje ekologiczne w Polsce*, pod red. P. Czajkowskiego, Warszawa 1990.

³¹ A.E. Kubiak, *Delicje i lewa ręka Kryszny. Kreacja i ewolucja ruchu Hare Kryszna w Polsce*, Warszawa 1997.

³² V. Tarnavskiy, *Dzieci swoich czasów. Ruchy młodzieżowe w Rosji a zmiany kulturowe po upadku ZSRR*, Warszawa 2007.

³³ A. Yurchak, *Everything Was Forever, Until It Was No More. The Last Soviet Generation*, Princeton 2005.

³⁴ K. Usenko, *Oczami radzieckiej zabawki. Antologia radzieckiego i rosyjskiego undergroundu*, Wołowiec 2012.

³⁵ Т. Невская, *Становление молодёжной рок-культуры в СССР в конце 50-х – начале 80-х годов XX века*, „Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена” 2008, nr 77, s. 344.

³⁶ V.D. Ermakov, *Rossijskij anarchizm i anarchyisty (vtoraja polovina XIX – konec XX vekov)*, Sankt-Petersburg 1996.

i ewolucję ruchu Hare Krysna w ZSRR omówiono przede wszystkim na podstawie wyżej wspomnianej pracy P. Jaźwińskiego.

Środowiska subkultur młodzieżowych w NRD przybliży opracowanie Michaela Rauhuta, choć uwaga autora skupia się zasadniczo na subkulturach związanych z muzyką rockową³⁷. Jego szczególną zaletą jest fakt, iż autor w obszerny sposób wykorzystał chociażby archiwalia wytworzone przez Stasi, która aktywnie zajmowała się subkulturami młodzieżowymi. Szereg tego typu dokumentów z zasobów wspomnianego Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes, M. Rauhut zaprezentował w całości, wzbogacając wartość pracy jako surogatu archiwalnego dla innych badaczy. Ważny materiał przyniosła również książka pod redakcją M. Rauhuta i Thomasa Kochana³⁸. Dzięki tej pozycji udało się przybliżyć wątek hipisowski w NRD i nawiązać do jego kontaktów z polskimi członkami tej subkultury. Co prawda ruch hipisowski w latach 80. nie był już tak silny jak w poprzednim dziesięcioleciu, jednak idee Woodstocku cały czas były żywe wśród wielu młodych Niemców, Polaków czy Czechów.

Fragment pracy poświęcony nieformalnym ruchom młodzieżowym w Czechosłowacji bazuje w zasadniczym stopniu na opracowaniach Petra Blažka, Roman Laubego i Filipa Pospíšila³⁹ oraz wydawnictwie pod redakcją Miroslava Vanka⁴⁰. Szczególnie cenna jest ostatnia pozycja, której autorzy na potrzeby swoich opracowań dokonali wnikliwej kwerendy w zbiorach Centralnego Archiwum Państwowego w Pradze (Státní Ústřední Archiv v Praze) oraz Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej w Pradze (Archiv Ministerstva vnitra České Republiky, Praha). Za sprawą ich badań dowiadujemy się chociażby o działaniach czechosłowackich organów bezpieczeństwa wobec subkultur młodzieżowych w CSRS.

O ile wspomniane prace poświęcone zostały przede wszystkim subkulturom muzycznym rozwijającym się w Czechosłowacji od lat 70., o tyle nieformalnym środowiskom religijnym, działającym głównie w ramach tzw. Kościoła katakumbowego, poświęcone są liczne prace Jana Šimulčíka, również bardzo przydatne w punktu widzenia rozpatrywanego tematu⁴¹. Pozwalają dostrzec skalę represji ze

³⁷ M. Rauhut, *Rock in der DDR 1964 bis 1989*, Bonn 2002.

³⁸ *Bye Bye, Lübben City. Bluesfreaks, Tramps und Hippies in der DDR*, pod red. M. Rauhuta i T. Kochana, Berlin 2004.

³⁹ P. Blažek, R. Laube, F. Pospíšil, *Lenonova zěd v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980–1989*, Praha 2003; F. Pospíšil, P. Blažek, „Vrat' se nám vlasti!": první máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu; studie a edice dokumentů, Praha 2010.

⁴⁰ *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, pod red. M. Vanka, Praha 2002.

⁴¹ J. Šimulčík, *Čas svítania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988*, Prešov 1998; *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989*, Prešov 1999; *Svetlo z podziemia. Z kroniky ka-*

strony państwa względem obywateli CSRS – zwłaszcza młodych – angażujących się we wspólnoty religijne działające poza oficjalnymi strukturami Kościoła katolickiego. Natomiast ukazanie rozwoju ruchu Hare Krysna w CSRS umożliwiła wspomniana praca P. Jaźwińskiego.

Dla szerszego zrozumienia zjawiska subkultur młodzieżowych w państwach socjalistycznych istotne okazały się też pozycje w języku węgierskim i serbskim, wśród których warto wymienić prace Józsefa Rácza⁴² czy leksykon przygotowany przez Petra Janjatovića⁴³. Poza tym subkultury hipisowskie z Polski i Węgier, analogicznie jak muzycy z PRL i Jugosławii, utrzymywali ze sobą okazjonalne kontakty w latach 70. i 80., stąd tym bardziej należało sięgnąć po wydawnictwa w tych językach. Przy tej okazji pragnę podziękować za wsparcie pracownikom Węgierskiego Instytutu Kultury w Warszawie (Varsói Magyar Kulturális Intézet).

W pracy wykorzystane zostały także liczne biografie zespołów i autobiografie muzyków, aktywnie działających w subkulturach młodzieżowych doby lat 80. Za szczególnie istotną należy uznać pracę poświęconą niemieckiemu zespołowi Feeling B⁴⁴. Muzycy tej formacji nie tylko odgrywali ważną rolę w środowisku wschodnioniemieckich fanów punk rocka, ale i odwiedzali inne kraje bloku wschodniego, np. Polskę, utrzymując później żywe kontakty z tutejszą subkulturą punkową. W zakresie autobiografii poszczególnych muzyków wybijającą się pozycję stanowi materiał wspomnieniowy polskiego gitarzysty Roberta Brylewskiego⁴⁵. Uzupełnieniem tego typu źródeł są bezpośrednie wywiady przeprowadzone z takimi ikonami polskiego undergroundu jak Paweł Gumola czy Tomasz Budzyński.

Praca zredagowana została w konwencji trójrozdziałowej. W rozdziale pierwszym skoncentrowano się na wątku polskim. Opisano w nim rozwój subkultur muzycznych na przełomie lat 70. i 80., tj. punków, metalowców, popersów czy dość luźno powiązanych z nurtem muzycznym skinheadów. Wymienione grupy nie wypełniały całkowicie mozaiki młodzieżowych ruchów nieformalnych w Polsce Ludowej. Obok nich funkcjonowały również liczne środowiska pacyfistyczne i anarchistyczne, kontestujące przede wszystkim znienawidzoną przez młodych obowiązkową służbę wojskową. Katalog subkultur młodzieżowych tej dekady

tolického samizdatu 1969–1989, Prešov 1997; *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969–1989*, Prešov 2000.

⁴² J. Rácz, *Ifjúsági (szub)kultúrák, intézmények, devinciák*, Budapest 1998, s. 217–227; J. Rácz, *A '80-as évek ifjúsági szubkultúrái Magyarországon*, „Valóság” 1990, nr 11, s. 69–82; J. Rácz, *Ifjúsági szubkultúrák*, [w:] *Rendszerváltozás és ifjúság*, pod red. F. Gázó i I. Stumpfá, Budapest 1992, s. 97–108.

⁴³ P. Janjatović, *Ilustrovana YU rock enciklopedija 1960–1997*, Belgrad 1998.

⁴⁴ *Feeling B Mix mir einen Drink. Punk im Osten. Ausführliche Gespräche mit Flake, Paul Landers und vielen anderen*, pod red. R. Galenzy i H. Havemeistera, Berlin 2003.

⁴⁵ R. Brylewski, *Kryzys w Babilonie. Autobiografia*, Kraków 2012.

obejmuje też grupy proekologiczne, akcentujące kwestie związane z ochroną środowiska. Nie można też zapominać o ruchach młodzieżowych związanych z Kościołem katolickim, również należących do nurtu nieformalnych bądź bardzo mało sformalizowanych ruchów. Ową wspomnianą powyżej mozaikę uzupełniono o kręgi młodzieży związanej z instytucją społeczną (terapeutyczną), ale pozostające w luźnych relacjach z podjętą tematyką. Mowa tutaj o środowisku Monaru, funkcjonującego jako instytucja oficjalna, ale przyjmującego pod swą opiekę setki młodych powiązanych z poszczególnymi subkulturami, zwłaszcza muzycznymi, bądź po prostu znajdujących się na obrzeżu ówczesnego społeczeństwa.

Rozdział drugi przedstawia rozwój ruchów nieformalnych w wybranych krajach bloku wschodniego. Ich stopień rozwoju był rzecz jasna różny. W kontekście subkultur muzycznych z pewnością prym wiodła Polska, ale niewiele ustępowały jej Czechosłowacja i NRD. Warto przy okazji podkreślić, iż istniały takie kraje bloku wschodniego, gdzie tego typu środowiska praktycznie nie rozwinęły się wcale bądź rozwinęły w sposób znikomy. Należy tutaj wymienić m.in. Bułgarię, gdzie do połowy lat 80. uprawianie muzyki rockowej podlegało penalizacji. Zalecano nawet, aby w tamtejszych dyskotekach prezentować utwory związane z kulturą ludową, a nie nagrania zespołów rockowych⁴⁶. Ruchy pokojowe i pacyfistyczne, w dużym stopniu powiązane z Kościołami ewangelickimi, najsilniejsze były w NRD, jednak nie brakowało tego typu projektów i w republikach Związku Radzieckiego. Z kolei środowiska młodych stawiających przede wszystkim na rozwój duchowy i pogłębienie swej religijności w zdecydowanym największym stopniu wykrystalizowały się w PRL, co niewątpliwie należy łączyć z pontyfikatem Jana Pawła II.

Za kluczowy dla pracy należy uznać rozdział trzeci przedstawionej pracy. Podjęta w nim została próba ukazania kontaktów członków tychże ruchów nieformalnych z PRL, NRD, CSRS i ZSRR w latach 80. XX w. Okazji zaś ku temu nie brakowało. Młodzi ludzie spotykali się na festiwalach muzycznych, trasach koncertowych swoich ulubionych zespołów, podczas różnego rodzaju pikiet czy wstąpień, a wreszcie na gruncie religijnym bądź prywatnym. Sporadycznie podejmowano także próby zakładania wspólnych wydawnictw, które dostarczałyby informacji o działaniach subkultur młodzieżowych w poszczególnych państwach bloku wschodniego. Tego typu kontakty miały też swoją „ciemną” stronę. Należy tutaj przede wszystkim zwrócić uwagę na kontakty środowiska hipisowskiego jeszcze w latach 70. Stanowiły one doskonałą okazję do przywozu środków odurzających lub wymiany doświadczeń odnośnie nielegalnego ich zdobywania.

Zaprezentowany materiał winien przybliżyć czytelnikowi temat powstania i rozwoju nieformalnych środowisk młodzieżowych w skali kilku kluczowych

⁴⁶ *Kronika. Bułgaria*, „Obóz” 1988, nr 13, s. 106.

państw bloku socjalistycznego w schyłkowym okresie funkcjonowania porządku jałtańskiego. Przede wszystkim zaś uwypuklić fakt licznych przypadków współpracy, kontaktów, wzajemnego przenikania się czy określonych inspiracji. Wzbogaceniem wykładu głównego pracy jest ikonografia ukazująca przedstawicieli subkultur młodzieżowych z omawianych państw wspólnoty socjalistycznej. Przedstawiciele tych subkultur stanowiący jeszcze do lat 90. stały element krajobrazu większych ośrodków miejskich, dziś są już praktycznie nieobecni, reprezentowani przez pojedyncze jednostki czy niewielkie środowiska spotykające się przy okazji imprez muzycznych.

Pracę uzupełniają: wykaz skrótów, bibliografia oraz indeksy – nazwisk i nazw geograficznych – a także streszczenia obcojęzyczne.

Na zakończenie chciałbym podziękować prof. Wojciechowi Materskiemu (Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie) oraz prof. Krzysztofowi Lesiakowskiemu (Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego) za uwagi i komentarze na temat ogólnej koncepcji pracy, jak i poszczególnych jej fragmentów. Podziękowania kieruję też do pracowników łódzkiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi (szczególnie za pomoc w sprowadzeniu do kraju wielu wydawnictw książkowych z Biblioteki Państwowej w Monachium) oraz Biblioteki ISP PAN w Warszawie. Wyrażam wdzięczność osobom, które wykonały wiele cennych tłumaczeń z języka niemieckiego, czeskiego, słowackiego, ukraińskiego, rosyjskiego czy litewskiego: dr Paulinie Depczyńskiej z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim, dr Barbarze Jundo-Kaliszewskiej z Uniwersytetu Łódzkiego, dr Helenie Kobus, dr. Jurajowi Maruśiakowi z Ústavu Politických Vied Slovenske Akadémie Vied w Bratysławie, mgr. Pawłowi Blochowi oraz wielu innym niewymienionym tutaj osobom.

ROZDZIAŁ I

NIEZALEŻNE ŚRODOWISKA MŁODZIEŻOWE W PRL

1.1. Subkultury muzyczne

W 1947 r. po wyborach do sejmu ukonstytuował się w Polsce rząd całkowicie zwasalizowany przez Związek Radziecki. Funkcjonujące początkowo opozycyjne Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL) rychło straciło możliwość jakiegokolwiek działalności i zmuszone zostało do podporządkowania się wiodącej Polskiej Partii Robotniczej (PPR, od 1949 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, PZPR). Dodatkowo, w ciągu zaledwie dwóch, trzech lat, organom bezpieczeństwa udało się w zasadzie rozbić zbrojne podziemie, które dotychczas stawiało opór nowej władzy. Słabł także Kościół katolicki, któremu przyszło zderzyć się z machiną policyjnego państwa. W tym stanie rzeczy wydawało się, iż monopartia przejmie niczym nieograniczoną kontrolę nad społeczeństwem, zwłaszcza nad ludźmi młodymi.

Jednak już na przełomie lat 40. i 50. w krajobrazie społecznym Polski powojennej zaobserwować można subkulturę odcinającą się od pewnego wzorca nakreślonego przez związane z systemem organizacje młodzieżowe: ZMP i Powszechną Organizację „Służba Polsce”. Noszone przez członków ZMP czerwone krawaty grupa młodych ludzi zastępuje krawatami, gdzie widnieje obraz wybuchu bomby atomowej na atolu Bikini w 1946 r. Stąd też przedstawiciele tej grupy, rychło noszącej wszelkie znamiona subkultury, nazwano bikiniarzami¹. Poza

¹ M. Chłopek, *Bikiniarze. Pierwsza polska subkultura*, Warszawa 2005, s. 77–159; B. Prejs, *Subkultury młodzieżowe. Bunt nie przemija*, Katowice 2010, s. 21; M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992, s. 12–13; M. Filipiak, *Subkultury młodzieżowe – rys historyczny*, [w:] *Subkultury młodzieżowe wczoraj i dziś*, pod red. M. Filipiaka, Tyczyn 2001, s. 82–83; M. Filipiak, *Od subkultury do kultury alternatywnej. Wprowadzenie do subkultur młodzieżowych*, Lublin 1999, s. 65. Patrz również: P. Bratkowski, *Subkultura*, „Literatura” 1987, nr 1, s. 60–61; R. Dyoniziak, *Młodzieżowa „podkultura”. Studium socjologiczne*, Warszawa 1965, s. 39–80; G. Balandier, *Ład tradycyjny i kontestacja*, [w:] *Tradycja i nowoczesność*, pod red. J. Kurczewskiej i J. Szackiego, Warszawa 1984, s. 179–208; A. Jawłowska, *Kontestacja i jej tło społeczno-kulturowe*, „Studia Pedagogiczne” 1974, t. 30, s. 83–98; J. Kurczewski, *Drogi rekonstrukcji*, „Res Publica” 1988, nr 5, s. 22–34.

krawatem odróżniały ich także inne elementy ubioru, fryzura oraz co najmniej zdystansowany stosunek do ówczesnych przemian polityczno-społecznych zachodzących w kraju².

W pewnym sensie następcami bikiniarzy byli tzw. gitowcy, inaczej git-ludzie³. Pojawili się w latach 60., tworząc coś na wzór zamkniętego klanu, w obrębie którego preferowano styl bycia oparty na sile, kulcie przemocy i podporządkowania. Zasady te miały swoją pragęnezę w ruchu „drugiego życia”, jaki pojawił się około 1955 r. w polskich zakładach karnych i poprawczych. Gros gitowców rekrutowało się spośród uczniów szkół zawodowych i przyzakładowych. Gitowcy uważali się za swoistą awangardę powołaną do przewodzenia. Dla podkreślenia swej grupowej tożsamości ubierali się w ortalionowe kurtki, tzw. szwedki, i spodnie zaprasowane na kant. Niezwykle ważną rolę w tej społeczności odgrywał tatuaż, zwłaszcza kropki na dłoniach i palcach oraz na twarzy. W tym wypadku najważniejsza była kropka przy lewym oku, czyli cyngwajs. Gitowcy dodatkowo posługiwali się specyficznym, niezrozumiałym dla niewtajemniczonych językiem, związanym w dużym stopniu z żargonem więziennym (grypserą)⁴.

Zaskakujący jest nieco fakt, iż gitowcy propagujący cechy męskie, nawet z domieszką agresywności czy brutalności, w środowisku warszawskim dość często utrzymywali kontakty z homoseksualistami. Co więcej, jak wskazują raporty Tajnego Współpracownika (TW) „Lucjan” z lat 70., część gitowców napadała na homoseksualistów i wymuszała od nich finansowe haracze, natomiast spora grupa utrzymywała się z roli męskiej prostytutki⁵. Schyłek funkcjonowania tej subkultury przypada na późne lata 80., z tym że w tym okresie gitowcy funkcjonowali już raczej w mniejszych miastach, wyparci z większych aglomeracji miejskich przez inne subkultury. W ośrodkach, w których w dalszym ciągu odnotowywano ich obecność, zauważalne były typowe dla ruchów nieformalnych

² H. Wysocki, *Proces bikiniarzy, czyli ubecka manipulacja*, [w:] *Księga świadectw. Skazani na karę śmierci w czasach stalinowskich i ich losy*, pod red. K. Madeja, J. Żaryna i J. Żurka, Warszawa 2003, s. 394–395.

³ M. Filipiak, *Subkultury młodzieżowe...*, s. 84–85; C. Cekiera, *Gitowcy*, „Problemy Alkoholizmu” 1994, nr 2, s. VI–VII; T. Sołtysik, *Młodzież o podkulturach*, Bydgoszcz 1993, s. 32.

⁴ A. Śliwińska, *Subkultury młodzieżowe. Wybór literatury z lat 1980–1994*, Opolo 1994, s. 24–25; T. Müller, *Git-ludzie*, [w:] *Młodzieżowe podkultury*, Warszawa 1987, s. 96–158; S. Bernalewski, *Podkultura „git-ludzi”*, „Więź” 1974, nr 5, s. 37–47; J.W. Wójcik, *Od hipisów do satanistów*, Kraków 1992, s. 42–53.

⁵ AIPN By, sygn. 001/450, t. 1, Notatka urzędowa, Warszawa 10 IV 1973 r., k. 13; AIPN By, sygn. 001/450, t. 2, Raport dla Naczelnika Wydziału Kryminalnego Komendy Stołecznej MO, Warszawa 15 VI 1973 r., k. 45. Patrz również: AIPN By, sygn. 001/450, t. 3, Notatka służbowa dotycząca sytuacji operacyjnej tw. ps. „Komar”, Toruń 6 VI 1983 r., k. 29.

napięcia pomiędzy poszczególnymi środowiskami. Przykładowo w Suwałkach, gdzie jeszcze w 1988 r. czytamy o gitowcach, dosyć częste były konflikty z subkulturą punkową⁶.

Bez mała równolegle z powstaniem ruchu gitowców, w Polsce Ludowej rozwijać się zaczyna inna młodzieżowa subkultura, mianowicie hippie⁷. Ruch ten, zwany inaczej „dziećmi-kwiatami” (Flower Power), narodził się w Stanach Zjednoczonych w atmosferze rozruchów na uniwersytetach (przede wszystkim w związku z prowadzoną przez USA wojną w Wietnamie), zamieszek na tle rasowym oraz pewnej dezorientacji w elicie władzy⁸. Dla ruchu hipisowskiego charakterystyczna była struktura wspólnotowa, ale uczestnictwo w nim było całkowicie nieformalne. Cały urok funkcjonowania w takiej wspólnocie polegał na swobodnej ekspresji samego siebie w płynnych kręgach osób o podobnej wizji świata⁹.

Członkowie wspólnoty hipisowskiej uważali się za wolnych od wszelkich ograniczeń, jakie – ich zdaniem – narzucała tradycja, system społeczny, polityczny i kulturowy. W imię tej wolności hipisi propagowali nowe wzorce zachowań seksualnych (*free love*), a także odrzucali tradycyjny model rodziny na rzecz komun, w której każdy zajmował taką samą pozycję. Na wiele sposobów manifestowali swą wolność i niezależność. Afirmacją ich niezależnego stanowiska i charakteru był przede wszystkim strój. Noszone przez hipisów długie włosy i brody zasadniczo odbiegały od ówczesnego kanonu mody prezentowanego przez ogół społeczeństwa. Luźne koszule czy też opaski na włosach, elementy biżuterii w postaci paciorków na szyi i przegubach dłoni, a także obcisłe, rozszerzane u dołu spodnie (tzw. *elephant pants*) przypominały w dużym stopniu

⁶ AIPN Bi, sygn. 06/704, Notatka informacyjna Kierownika Sekcji „W” Wydziału Zabezpieczenia Operacyjnego WUSW w Suwałkach, Suwałki 19 X 1988 r., k. 91.

⁷ AIPN Kr, sygn. 573-83, Notatka urzędowa sporządzona przez Wydział Kryminalny KDMO Kraków-Śródmieście, Kraków 4 X 1974 r., k. 8–11; K. Sipowicz, *Hipisi w PRL-u*, Warszawa 2008; M. Chłopek, *Być hipisem w PRL*, [w:] *Życie codzienne w PRL (1956–1989)*, pod red. G. Miernika i S. Piątkowskiego, Radom–Starachowice 2006; M. Filipiak, *Subkultury młodzieżowe...*, s. 86–87; J.W. Wójcik, *Od hipisów...*, s. 54–60.

⁸ M. Pęczak, *Mały słownik...*, s. 36; K. Jankowski, *Hipisi. W poszukiwaniu ziemi obiecanej*, Warszawa 2003, s. 59–72; A. Jawłowska, *Drogi kontrkultury*, Warszawa 1975, s. 148–156; S. Magała, *Od hunwejbiniów do dyskoteki?*, Warszawa 1987, s. 45–49; S. Tokarski, *Orient i subkultury*, Warszawa 1996, s. 11–16; G. Castaldo, *Ziemia obiecana. Kultura rocka 1954–1994*, Kraków 1997, s. 148–153. Patrz również: M. Pęczak, *Subkultura w PRL. Opór, kreacja, imitacja*, Warszawa 2013.

⁹ B. Lenart, *Etos kontestujących ruchów młodzieżowych hippies i punk w latach osiemdziesiątych w Polsce. Analiza porównawcza*, „Kultura i Społeczeństwo” 1993, t. XXXVII, nr 3, s. 195.

stroje Indian północnoamerykańskich¹⁰. Kluczową rolę w etosie hipisowskim odgrywały wspomniana wolność oraz miłość, indywidualizm, autokreacja, poczucie wspólnotowości.

Środowisko hipisowskie w PRL już z końcem lat 60. było całkiem licznie reprezentowane w większych miastach. W załączniku do informacji na temat ruchu młodzieżowego nazywanego „Hippies”, przesłanej przez zastępcę komendanta wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej (MO) ds. Służby Bezpieczeństwa (SB) ppłk. inż. J. Bobonia do miejskich i powiatowych struktur SB województwa katowickiego, pod datą 31 maja 1969 r. czytamy m.in.:

Na przestrzeni ostatnich 2–3 lat zaobserwowano również i w Polsce rozwój ruchu „Hippies”. Zwolennicy tego ruchu występują głównie w Warszawie, Katowicach, Szczecinie, Wrocławiu, Kielcach, Gdańsku. Do spopularyzowania „Hippies” przyczyniły się przede wszystkim bezpośrednie kontakty z przedstawicielami tego ruchu z USA, Kanady, Danii, Szwecji, Anglii czy Czechosłowacji. Przyjeżdżali oni do Polski i czynnie włączali się w „obrzędy” rodzimych grup. W dniu 1.11.1968 r. attache kulturalny ambasady USA ugaskał kilkunastu przedstawicieli polskich „Hippies”. Pewną rolę niezamierzoną odegrały reporterskie relacje w periodykach prasowych. Ruch „Hippies” orientacyjnie skupia w Polsce około 1000 osób w wieku 17–22 lata, wywodzących się głównie spośród młodzieży szkół zawodowych, średnich, ogólnokształcących, częściowo wyższych, a także z pracowników zakładów przemysłowych. Wśród członków „Hippies” spotykamy młodzież głównie z rodzin inteligenckich, a także robotniczych i chłopskich. W środowisku polskich „Hippies” za przywódcę tego ruchu uważany jest Józef PYRZ ur. w 1946 r., b. student III roku ATK w Warszawie, posługujący się pseudonimem „Prorok”¹¹.

Nie może dziwić fakt, iż ten rozrastający się, niezależny ruch młodzieżowy szybko znalazł się na celowniku organów bezpieczeństwa (do lat 70. traktowany jako takie samo zagrożenie dla ładu i porządku państwa jak prostytutka czy homoseksualizm)¹². SB szczególnie była zainteresowana zlotami hipisowskimi,

¹⁰ S. Kästner, *Hippiemode*, [w:] *Jugendkulturelle Moden. Von Hippie bis HipHop*, pod red. D. Schmidt, Baltmannsweiler 2003, s. 1–15; A. Jawłowska, *Więcej niż teatr*, Warszawa 1988, s. 19–31; B. Lenart, *Etos kontestujących ruchów...*, s. 195.

¹¹ AIPN Ka, sygn. 0112/30, Informacja dotycząca grup młodzieżowych tzw. „hippies”. Katowice 1969 r., k. 27. Patrz również: AIPN Ka, sygn. 0127/2, Plan działań prewencyjno-represyjnych przeciwko hippiesom i narkomanom, krypt. „MAK III”, Katowice 10 VIII 1972 r., k. 31; AIPN BU, sygn. 01286/2672/J, cz. 1, Wniosek o założenie sprawy rozpracowania operacyjnego krypt. „Kudłacz”, 1970 r.; Informacja dotycząca grupy młodzieżowej „hippies”, 22 I 1970 r., k. 8, 179–180; J. Zatorski, *Hippies: opis, interpretacja*, „Kierunki” 1970, nr 2, s. 1, 7–8.

¹² AIPN Bi, sygn. 440/54, Pismo naczelnika Wydziału Kryminalnego KWMO w Olsztynie, Olsztyn 13 II 1976 r., k. 23; AIPN Ld, sygn. 053/34, t. 22, Pismo okólne